

60. ročník Fyzikálnej olympiády v školskom roku 2018/2019

celoštátne kolo kategórie A

Trenčín 13. 4. 2019

Text experimentálnej úlohy

Meranie intenzity tiažového poľa Zeme

Intenzita tiažového poľa (tiažové zrýchlenie) závisí od intenzity gravitačného poľa v danom mieste a intenzity zotrvačných síl vznikajúcich v dôsledku otáčania Zeme okolo svojej osi. Intenzita tiažového poľa je ovplyvnená zložitým tvarom Zeme, ako aj zložením zemskej kôry pod daným miestom. Jej presné meranie sa využíva napr. pri hľadaní podzemných ložísk rúd rôznych kovov, zemného plynu a pod.

Úlohou je čo najpresnejšie zmerať tiažové zrýchlenie v Trenčíne. K najpresnejším metódam merania patrí meranie času. Používaná metóda reverzného kyvadla vychádza z merania doby kmitu fyzikálneho kyvadla.

Teoretický úvod

Fyzikálne kyvadlo je teleso, ktoré sa môže voľne otáčať okolo vodorovnej osi, ktorá neprechádza jeho ťažiskom. Perióda malých kmitov – doba kmitu kyvadla, je daná vzťahom

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{I_0 + m a^2}{m g a}}, \quad (1)$$

kde I_0 je moment zotrvačnosti kyvadla vzhľadom na os rovnobežnú s osou otáčania a prechádzajúcou ťažiskom kyvadla, m hmotnosť kyvadla, g veľkosť tiažového zrýchlenia, a vzdialenosť ťažiska od osi otáčania kyvadla.

1. úloha

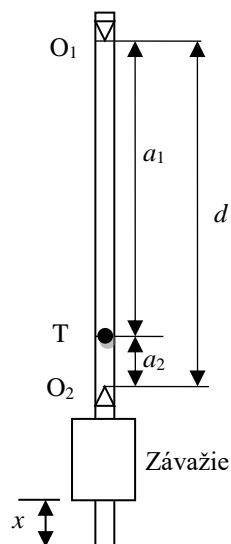
Odvodte vzťah (1). Čo znamená predpoklad „malých kmitov“?

Priame využitie vzťahu (1) na určenie g poskytuje malú presnosť, keďže je problematické presne určiť I_0 pre konkrétne teleso. Na vylúčenie tejto veličiny využijeme skutočnosť, že kyvadlo môže kmitať s rovnakou dobou kmitu T okolo dvoch rôznych osí O_1 , O_2 s nerovnakými vzdialenosťami $a_1 \neq a_2$ od ťažiska T, obr. A-1.

2. úloha

Dokážte, že dobu kmitu kyvadla vyjadruje vzťah

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{a_1 + a_2}{g}}. \quad (2)$$

Obr. A-1

Aby sa zredukovala nepresnosť merania vzdialeností a_1 , a_2 , umiestnia sa na kyvadlo (kovovú tyč) dve osi (trojuholníkové brity) O_1 , O_2 nesymetricky vzhľadom na ťažisko T , pričom body O_1 , O_2 , T ležia na jednej priamke. Na kyvadle je umiestnené závažie, ktoré možno posúvať a tým meniť polohu ťažiska T kyvadla. Závažie treba nastaviť do polohy, pre ktorú sú doby kmitu okolo osí O_1 a O_2 rovnaké. Takto nastavené kyvadlo sa nazýva *reverzné kyvadlo*. Výhoda je v tom, že namiesto problematického určenia dvoch vzdialeností a_1 , a_2 stačí zmerať jednu vzdialenosť $d = a_1 + a_2$, čím sa zníži chyba merania. Vzdialenosť d , ktorá spĺňa túto podmienku, sa nazýva *redukovaná dĺžka reverzného kyvadla*.

Experiment

Pomôcky: Kyvadlo s dvoma britmi a posuvným závažím, obr. A–1, stopky, meradlo dĺžky.

3. úloha

Zmerajte čo najpresnejšie vzdialenosť d britov a odhadnite chybu merania.

4. úloha

Nastavte závažie tak, aby vzniklo reverzné kyvadlo.

Postup: Posúvajte postupne závažie. Pre každú polohu závažia určte posunutie x a doby kmitu T_1 a T_2 okolo osí O_1 , O_2 . Namerané hodnoty zaznamenajte do tabuľky. Do jedného grafu znázorníte doby kmitu $T_1(x)$, $T_2(x)$ ako funkcie posunutia x závažia. Doby kmitu určte napr. z počtu 20 kmitov, t. j. hodnoty $20 T$. Rozsah posúvania zvolte tak, aby sa oba priebehy pretínali. Z grafu určte posunutie x_0 , ktoré zodpovedá nastaveniu reverzného kyvadla.

5. Určenie doby kmitu reverzného kyvadla

Presnú hodnotu T_R doby kmitu reverzného kyvadla určte pomocou lineárnej interpolácie. Závažie nastavte najprv do polohy x_1 o málo menšej ako x_0 a potom do polohy x_2 o málo väčšej ako x_0 . Pre obe polohy merajte čo najpresnejšie (min. z 50 kmitov) doby kmitu T_{11} , T_{12} , T_{21} , T_{22} . Pomocou týchto hodnôt určte dobu kmitu T_R reverzného kyvadla. Príslušný vzťah odvoďte.

6. úloha

Určte hodnotu g tiažového zrýchlenia a určte odchýlku získaného výsledku.

Pozn. 1: Predpokladajte, že presnosť merania dĺžky dĺžkovým meradlom je $\Delta l = \pm 0,5$ mm a presnosť merania časového intervalu stopkami $\Delta t = \pm 0,2$ s.

Pozn. 2: Hodnotí sa aj dodržiavanie pravidiel vytvárania tabuliek a konštrukcie grafov.